

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ АДВОКАТА**SPECIAL FEATURES OF THE LAWYER'S ASSISTANCE**

**Долгополов А.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

**Несін К.В., студентка магістратури юридичного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

Статтю присвячено висвітленню питання відшкодування витрат на правову допомогу адвоката. Звернення до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів передбачає відповідні фінансові витрати, у тому числі на професійну правову допомогу. Зазвичай такі витрати покладаються на сторону, яка ініціює судовий процес або окрему дію в межах розгляду справи.

Проте чинним процесуальним законодавством передбачено можливість відшкодування судових витрат, понесених потерпілою стороною у разі задоволення її позовних вимог, у тому числі на правничу допомогу. Тож сторона, яка прогала справу, несе як свої витрати, так і судові витрати іншої сторони за умови, що вони підтверджені документально. Одним з основних принципів цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства є відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення. Норми процесуальних кодексів у сфері відшкодування судових витрат загалом ідентичні, але, як убачається з аналізу судової практики, не мають достатнього рівня визначеності та не встановлюють єдиного підходу до вирішення цього питання. Питання розподілу судових витрат зазвичай постає не менш важливим, аніж саме вирішення справи по суті.

Відшкодування витрат на правову допомогу завжди було актуальним, оскільки суд за клопотанням іншої сторони може зменшити розмір витрат на правову допомогу. При цьому обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката. Умовами відшкодування судових витрат є дотримання законодавчих формальностей їх заявлення, надання всіх належним чином підтверджених документів та дотримання співмірності витрат обставинам справи.

Утім, єдина судова практика сьогодні так і не сформувалася, суди й досі сперечаються, що потрібно враховувати, вирішуючи питання про розподіл судових витрат.

Ключові слова: адвокат, правова допомога, витрати на правову допомогу, розподіл судових витрат, граничний розмір компенсації.

The article is devoted to the issue of reimbursement of legal fees for a lawyer. Going to court to protect their violated rights and interests involves appropriate financial costs, including professional legal assistance. Typically, such costs are borne by the party initiating the litigation or individual action in the case.

However, the current procedural legislation provides for the possibility of reimbursement of court costs incurred by the injured party in case of satisfaction of its claims, including legal aid. Therefore, the losing party shall bear both its own costs and the costs of the other party, provided that they are documented. One of the basic principles of civil, commercial and administrative procedural law is the reimbursement of court costs of the party in whose favor the court decision was made. The rules of procedural codes in the field of reimbursement of court costs are generally identical, but, as can be seen from the analysis of case law, do not have a sufficient level of certainty and do not establish a unified approach to addressing this issue. The issue of apportionment of court costs is usually no less important than the actual resolution of the case.

Reimbursement of legal aid has always been relevant, as the court may, at the request of the other party, reduce the cost of legal aid. In this case, the burden of proving the disproportionate costs rests with the party requesting a reduction in the legal fees. The conditions for reimbursement of court costs are compliance with the legal formalities of their application, the provision of all duly supporting documents and compliance with the proportionality of costs to the circumstances of the case.

However, a single case law has not yet been formed, and the courts are still debating what should be taken into account when deciding on the distribution of court costs.

Key words: lawyer, legal aid, legal aid costs, distribution of court costs, maximum amount of compensation.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу. У Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23 (справа про право на правову допомогу) [1] дано офіційне тлумачення положення такого права, під яким слід розуміти гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин із державними органами, об'єднаннями громадян, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Окрім цього, цією ж статтею Конституції України передбачено право, за яким кожна особа є вільною у виборі захисника, який здійснюватиме захист її прав, свобод та інтересів.

Одним з основних критеріїв, який впливає на вибір особою конкретного захисника (зокрема, представника) між адвокатами та іншими особами, що надають послуги у сфері права, а також між достатньо великою кількістю адвокатів, є розмір витрат на правову допомогу та, зокрема, можливість їх подальшої компенсації за рахунок іншої особи по справі.

На жаль, судова практика, що склалася в Україні щодо питань про компенсацію витрат на правову допомогу,

свідчить про іншу ситуацію. Ця ситуація полягає у тому, що судами, як правило, не задовольняються клопотання про компенсацію витрат на правову допомогу, а якщо й задовольняються, то у зовсім інших розмірах, аніж про які йшлося в клопотанні. У цьому разі слід звернути увагу на те, що такий стан речей викликаний не низькою правосвідомістю суддів, а недоліками у правовому регулюванні питань, що пов'язані з компенсацією витрат на правову допомогу.

Як свідчить судова практика, досить часто суди під час ухвалення рішення на користь особи відмовляють їй у задоволенні вимог щодо відшкодування витрат на правову допомогу адвоката. Це пов'язано, насамперед, із недостатністю та недоведеністю документальної бази витрат, понесених стороною на захисника.

Як убачається з положень процесуальних кодексів, витратами на професійну правову допомогу є гонорар адвоката за представництво в суді та іншу правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів, а також вартість послуг помічника адвоката. Розмір цих витрат устанавлюється договором про надання правової допомоги за домовленістю сторін.

Для визначення розміру витрат на правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає

детальний опис робіт (наданих послуг), які було виконано адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. Як докази здебільшого достатньо надати суду договір про надання правової допомоги, акт прийому-передачі наданих послуг згідно з договором про надання правової допомоги, платіжні доручення на оплату послуг адвоката та квитанції про оплату клієнтом цих доручень. Цю позицію підтримав Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові у справі № 19/64/2012/5003 від 31.01.2019, зазначивши, що «суд апеляційної інстанції, урахувавши те, що відповідачем підтверджено правовий статус адвоката, наявність доказів фактичного перерахування йому коштів на підставі договору, а також співмірність розміру витрат із наданими послугами, правомірно виніс додаткову постанову, якою задовольнив заяву про відшкодування судових витрат на оплату послуг адвоката».

Згідно з процесуальним законодавством, розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірний із:

- 1) складністю справи та виконаними адвокатом роботами (наданими послугами);
- 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);
- 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;
- 4) ціною позову та/або значенням справи для сторони, у т. ч. впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Відповідність суми витрат на професійну правничу допомогу досліджується судом у кожній конкретній ситуації та вирішується на підставі наданих учасниками справи доказами.

Важливо зазначити, що право заперечувати суму наданого стороною розрахунку судових витрат має виключно інша сторона шляхом подання відповідного клопотання. Окрім того, на сторону, що заявила клопотання, покладається обов'язок доведення неспівмірності заявлених витрат.

Незважаючи на зазначену імперативну норму, суди нерідко виходять за межі своїх повноважень та за відсутності поданого другою стороною клопотання зменшують розмір судових витрат.

Усталена практика Європейського суду з прав людини визначає: «Якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підтримує принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи».

Зменшуючи в тому числі суми на відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, суди керуються такими положеннями процесуальних кодексів: «Під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд ураховує: 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи; 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, у тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес; 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо; 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялися».

Існує правова позиція, що суд із власної ініціативи, за наведеними вище критеріями, може зменшити розмір судових витрат. Із таким висновком не можна погодитися, оскільки процесуальним законодавством не встановлено,

що суди на підставі цих критеріїв можуть за власною ініціативою зменшувати розмір судових витрат. Безспірно лише те, що вони можуть їх застосувати як допоміжні, у тому числі й щодо витрат на професійну правничу допомогу, у разі заявлення клопотання про зменшення розміру таких витрат другою стороною.

У додатковій Постанові Верховного Суду у справі № 926/1795/18 від 24.12.2019 зазначається, що «у застосуванні критерію співмірності витрат на оплату послуг адвоката суд користується досить широким розсудом, який тим не менше повинен ґрунтуватися на критеріях ... які суд застосовує за наявності наданих стороною, яка вказує на неспівмірність витрат, доказів та обґрунтування невідповідності заявлених витрат цим критеріям» [2].

Аналізуючи положення про відшкодування судових витрат, можна також дійти висновку, що із зазначених правил існують винятки, а саме:

1) суд може відмовити стороні у відшкодуванні судових витрат повністю або частково, якщо розмір судових витрат, заявлених до відшкодування та підтверджених відповідними доказами, значно більший або значно менший від того, що був наданий у попередньому розрахунку судових витрат (якщо сторона не доведе необхідності таких дій);

2) у разі зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник унаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

Тлумачення слів «може» та «має право» у цій нормі наводить на думку, що у суду є процесуальна можливість перерозподілити судові витрати у таких випадках за власною ініціативою. Проте виникає питання: чи не є таке тлумачення дискримінаційним по відношенню до сторони, яка сплатила визначений договором розмір гонорару та має право на його відшкодування? Однозначно на це питання відповіді не можна, але встановлена законодавцем можливість саме для сторони оспорювати суму витрат на професійну правничу допомогу виключає право суду на таке оспорювання.

У контексті цього питання слід додати, що сторони не можуть бути обмежені у визначенні ціни послуг, що надаються адвокатами як професійна правничу допомогу. Так, Верховний Суд у Постанові у справі № 826/2689/15 від 09.04.2019 указав, що «чинним процесуальним законодавством не передбачено обов'язку сторони, яка заявляє клопотання про відшкодування витрат на правничу допомогу, доводити обґрунтованість їхньої ринкової вартості». Навпаки, інша сторона має доводити неспівмірність наданих послуг з їхньою ціною [3].

Слід додати, що питання відшкодування суми витрат на професійну правничу допомогу є вторинним по відношенню до основної суті спору, а суд має бути незалежним арбітром під час його вирішення. Тому слід ураховувати, що саме сторони (та їхні представники) наділені процесуальним правом для оспорювання суми заявлених до відшкодування витрат на професійну правничу допомогу і виключно від їх бажання залежить реалізація цього права.

Таким чином, неоднозначність судової практики призводить до того, що учасник справи, сплативши адвокату гонорар за надані послуги, не може бути впевнений у тому, що судом буде у повному розмірі відшкодовано витрати, понесені на професійну правничу допомогу.

Що стосується міжнародного досвіду, законодавство більшості країн під час вирішення питання про відшкодування витрат на правову допомогу, яка надавалася стороні, на користь якої ухвалено судові рішення, виходить із того, що компенсації підлягають фактично понесені витрати на правову допомогу (наприклад, Словаччина); у деяких країнах, окрім цього, існує й обмеження у вигляді певного відсотку від ціни позову або не більше встановленої такою суми (наприклад, Естонія, Литва). У Республіці

Білорусь механізм компенсації полягає у тому, що сторони, на користь якої ухвалено судове рішення, суд присуджує понесені нею витрати з оплати допомоги представника за рахунок іншої сторони виходячи зі складності справи і часу, затраченого на її розгляд.

Отже, можна дійти висновку, що можливість отримати компенсацію витрат на правову допомогу зі сторони, не на користь якої винесено рішення по справі, є важливим засобом забезпечення доступу до правосуддя, особливо

для громадян, які є малозабезпеченими та не мають значних фінансових ресурсів для цього. Слід відзначити, що чинне правове регулювання обчислення витрат на правову допомогу, зокрема щодо граничного обмеження їх розміру, суперечить загальним принципам цивільного права, а саме принципу свободи укладення договору. А такий стан речей свідчить про необхідність якнайшвидше внести зміни до чинного процесуального законодавства щодо усунення таких недоліків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23 (справа про право на правову допомогу). *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Ст. 62.
2. Постанова Верховного Суду від 24 грудня 2019 р., судова справа № 926/1795/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86619028>.
3. Постанова Верховного Суду від 09 квітня 2019 р., судова справа № 826/2689/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81046086>.